

**„MEMORANDUM 68“ V KONTEXTU ČESKOSLOVENSKÉHO
STRATEGICKÉHO MYŠLENÍ 60. LET**

STANISLAV POLNAR – BRONISLAV PROKOP

In the presented paper the authors are focusing on development of original Czechoslovakian military thinking in the period of the 1960's. The intention of the article is to contribute to the theme of the impacts of Soviet military strategy to Czechoslovakian military doctrine and planning. On the other hand, the authors are trying to depict the influences of Western military theory on the key text of the Prague Spring which was Memorandum 68. The authors of this text were connected with The Prague Military-Political Academy. This was the main public institution criticizing the dependence of Czechoslovakian army on Soviet General staff. Despite to the occupation of Czechoslovakia in August 1968, the thoughts of our military thinkers have been living and are able to inspire us for the future.

Key words: cold war; Czechoslovakian army; doctrine; democratization; Memorandum 68; original military thinking; reform; strategy.

Československo mezi mlýnskými kameny studené války

První fázi studené války lze charakterizovat jako období jednoznačné technologické převahy USA, která měla z počátku povahu monopolu na atomovou bombu a následně převahu v kvalitě a počtu nosičů jaderných zbraní.^{1/2} Strategie Severoatlantické aliance (NATO) se opírala o hromadnou odvetu amerických bombardérů s dlouhým doletem, které by byly odpovědí na případnou nenadálou sovětskou invazi. Mimo to vyvstala i nutnost výstavby mohutných konvenčních ozbrojených sil k čemuž se všechny členské státy zavázaly.

V roce 2015 byl odtajněn dokument Strategic Air Command (SAC, 1959). V první fázi konfliktu bylo nutné dosáhnout vzdušné převahy (ničením letišť), následná fáze dvě měla zaručit systematickou likvidaci válečného potenciálu sovětského bloku a ve fázi poslední měl být ničen průmyslový a hospodářský potenciál. Mohutnost jaderných úderů byla plánována v rozmezí 1,7 až 9 megatun a mělo se jednat o vzdušné údery. Tyto parametry byly zvoleny pro nasazení v SSSR. Ve východní Evropě mělo být použito „méně ničivé bombardování“ a jeho cíl se připravoval k dosažení spíše politických a psychologických efektů.³

¹ KREJČÍ, O.: *Mezinárodní politika*. Praha, 2014, s. 100.

² Mezi významné rysy studené války patřily rostoucí závody ve zbrojení mezi oběma bloky. Revolučním aspektem závodů ve zbrojení byl rok 1945, kdy USA učinily objev jaderné zbraně a následně sestrojily strategický prostředek dopravy na cíl – rakety dlouhého doletu. Sovětská odpověď přišla v roce 1949, kdy technické inovace a sovětský pokrok úspěšně dovršily sovětskou atomovou zbraň (americký monopol byl ukončen mnohem dříve, než se na Západě odhadovalo). Rok 1953 přinesl úspěšnou zkoušku vodíkové bomby Sovětského svazu, pouhých devět měsíců po zkoušce americké.

³ BURR, W.: SAC. Atomic weapons requirements study. 1956. Dostupný z: <https://nsarchive2.gwu.edu/nukevault/ebb538-Cold-War-Nuclear-Target-List-Declassified-First-Ever/>.

Seznam I obsahoval více než 1100 letišť v sovětském bloku, přičemž každému z nich bylo přiděleno číslo dle priorit. Číslo 1 mělo letiště v Bychov a číslo 2 Orša. Obě tato letiště leží v Bělorusku, kde byly dislokovány bombardéry středního doletu Badger (TU-16) a později balistické rakety středního doletu (MRBM). Východní Německo by se stalo v případě vypuknutí konfliktu cílem systematického ničení, neboť bylo hlavním místem dislokace sovětských leteckých základen. Z letišť v Československu jsou na seznamu uvedeny například Praha-Kbely, Praha-Ruzyně, Praha-Vodochody či Přerov.⁴ Seznam II obsahoval 1200 měst (cílů) přeúčtovaných pro systematické ničení v sovětském bloku. Za prioritu jedna se považovalo hlavní město Moskva. Východní Berlín byl v urbanisticko-průmyslovém žebříčku „systematické ničení“ prioritou č. 61, Varšava č. 62. Na území Československa se jednalo například o cíle: Brno, České Budějovice, Dobruška, Košice, Milovice, Mimoň, Pardubice, Praha, či Přerov.⁵

Sovětský svaz budoval silnou armádu a dosáhl nukleární – strategické parity s USA, postavil zámořskou flotilu a rozšířil vliv do různých částí světa. Jeho vytrvalé úsilí vyrovnat se Američanům nebylo však provázáno úspěchy v ekonomické oblasti, což bylo paradoxní vzhledem k důrazu, jaký Karel Marx kladl na důležitost výrobní základny.⁶ Do východní Evropy byl implementován nekoloniální Molotovův plán, který podřizoval ekonomický i politický vývoj potřebám SSSR. Následný odpor národně orientovaných komunistů, kteří preferovali vlastní ekonomický rozvoj státu před sovětskými zájmy, byl nemilosrdně potlačen prostřednictvím čistek a do vedoucích pozic byli dosazeni lidé zcela oddáni Moskvě.

Nové geopolitické realitě se musely přizpůsobit nejen národy v rozdělené Evropě, ale i ve zbytku světa.⁷ Mocenská rovnováha v tomto období byla garantována výsadním postavením USA a SSSR, tyto pozice byly neodmyslitelně spojeny se vzájemným odstrašováním v průběhu zápasu o globální hegemonii. Případná expanze jednoho z těchto dominantních aktérů byla prodechnuta mezními obavami z jaderné války, která by se odehrála na evropské půdě.⁸ John F. Dulles, (autora Eisenhowerovy doktríny) v tomto kontextu z americké strany konstatoval: „*Byli jsme přivedeni na pokraj války. Schopnost jít až na pokraj války, aniž se do války dostaneme, je užitečné umění.*“⁹

Dne 30. října 1961 v 11.32 moskevského času došlo k odpálení nejmohutnější nálože v historii pojmenované Car-bomba na střelnici Nová země. Výbuch nastal ve výšce čtyři kilometry nad zemským povrchem a výbuch odpovídal mohutnosti 57 megatun (asi 1500× silnější, než byl výbuch v Nagasaki). Sovětský program se v tomto období potýkal s přesností použití těchto zbraní, a proto byl tento nedostatek kompenzován zvyšováním mohutnosti jaderného úderu, pro případ, že by došlo k jeho výbuchu o několik kilometrů mimo požadovaný cíl. Tento odpal vyvolal vlnu mezinárodního napětí a jasně demonstroval nebezpečí dalších závodů v konstrukci silnějších bomb obou znepřátelených táborů.¹⁰

⁴ Declassified Authority 21386. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/nukevault/ebb538-Cold-War-Nuclear-Target-List-Declassified-First-Ever/documents/1st%20city%20list%20complete.pdf>.

⁵ Declassified Authority 21386. Dostupné z: <https://nsarchive2.gwu.edu/nukevault/ebb538-Cold-War-Nuclear-Target-List-Declassified-First-Ever/documents/section6.pdf>.

⁶ KENEDY, P.: *Vzestup a pád velmocí. Ekonomické proměny a vojenské konflikty v letech 1500–2000*. Praha 1996, s. 459, 519.

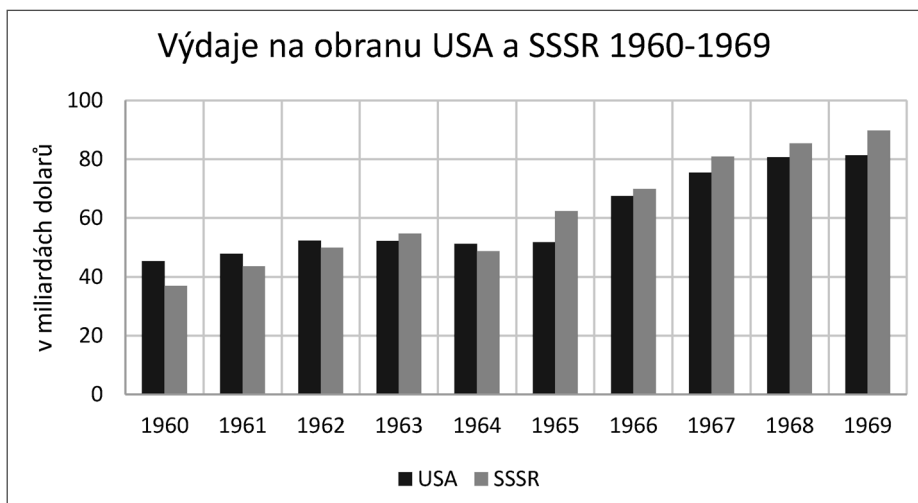
⁷ KENEDY, P.: *Vzestup a pád velmocí. Ekonomické proměny a vojenské konflikty v letech 1500–2000*. Praha: 1996, s. 451.

⁸ KREJČÍ, O.: *Mezinárodní politika*. Praha: 2014, s. 97.

⁹ DULLES, F. J.: *How Dulles averted war*. Life. 1956, 16. January. Dostupné z: <https://www.oldlifemagazines.com/january-16-1956-life-magazine.html>.

¹⁰ *Nejničivější zbraň v historii lidstva téměř 60 megatunová bomba*. Armyweb.cz. Dostupné z: <https://www.armyweb.cz/clanek/vyroci-odpalu-nejnicivejsi-zbrane-v-historii-lidstva-temer-60-megatunova-termonuklearni-puma-car-an602>.

Druhé období studené války, které začíná rokem 1962 lze charakterizovat rostoucím potenciálem SSSR a vznikem základní vojenské rovnováhy – vzájemného odstrašování, které bylo přímým důsledkem Kubánské krize. V 60. a 70. letech 20. století se mezi supervelmocemi zformovala strategická rovnováha, která umožňovala tak zvaný druhý úder, kdy překvapivě napadené supervelmoci vždy zůstal dostatečný potenciál ke zničení útočícího nepřítele, čímž byl vytvořen jaderný pat. Mír (stabilita) se stal produktem vzájemné zranitelnosti. Této proměně odpovídal i přechod k nové vojenskopolitické strategii pružné reakce, která počítala s tzv. eskalační škálou, jež vylučovala automatické použití jaderných zbraní hned na začátku konfliktu. Výše zmíněné se přirozeně projevovalo snahami o převážení (vychýlení) této parity a získání převahy. K oboustranné konjunktuře zbrojních výdajů dochází již od roku 1960 a důvodem byly zhoršující se vztahy mezi Západem a Východem a následně Karibská krize.¹¹

Zdroj: KENNEDY, P. *Vzestup a pád velmocí*. s. 465

Karibská krize a její důsledky po ČSSR

Spojené státy vždy považovaly oblast Karibiku za životně důležitou, a proto sledovaly se značnou nelibostí řetězec událostí Castrovu revoluci (leden 1959), následné sociální experimenty, zvýšení daní pro těžařské společnosti, jejichž značná část sídlila ve Spojených státech. Odvetným krokem USA bylo zrušení veškeré pomoci Kubě a Castro na ně reagoval příklonem k Moskvě na jaře roku 1960, čímž se Kuba stala jedním z hlavních bojišť studené války.

Následně dal americký prezident J. F. Kennedy pokyn k zahájení invaze na Kubu, která byla provedena v Zátocě svini v dubnu 1961. Tato přísně tajná operace CIA bez nasazení pravidelné americké armády, vycházela z předpokladu, že jakmile dojde k invazi malé skupinky vyzbrojených Kubánců, kteří byli vycvičeni pro tuto operaci v Guatemale, dojde následně

¹¹ KENNEDY, P.: *Vzestup a pád velmocí. Ekonomické proměny a vojenské konflikty v letech 1500–2000*. Praha 1996, s. 466–467, 469.

k povstání kubánského lidu. Americkou invazi provázela řada strategických chyb, které spočívaly ve špatném výběru místa či odvolání leteckého krytí, což bylo důvodem, proč tato operace skončila fiaskem.¹²

V roce 1961 narůstalo napětí ve světě, čehož chtěl sovětský vůdce N. S. Chruščov využít k zastrašení J. F. Kennedyho tvrdým požadavkem na stažení amerických sil z Berlína na konferenci ve Vídni v červnu 1961, jinak budou čelit rázné sovětské akci. Tento požadavek byl vznesen na základě americké neochoty k rázné akci na Kubě, který si sovětský vůdce interpretoval jako Kennedyho osobní slabost. Výsledkem bylo však mohutné americké posilování. Hrozba vzájemné konfrontace narůstala a sovětskou reakcí bylo vybudování zdi z betonu a ostatného drátu, která rozdělila Západ a Východ. Berlínská zeď symbolizovala obrovskou propast mezi oběma soupeři studené války. Na podzim roku 1961 Kennedyho administrativa obnovila pokusy odstranit Castra vytvořením přísně tajného plánu pod vedením Roberta Kennedyho s krycím označením-Mongoose, který navazoval na rozpracovaný plán ZR/RIFLE – vraždy ve spolupráci CIA s mafií.^{13/14} Na stole zůstávaly však i plán přímé vojenské invaze, nicméně v průběhu příprav a neúspěšných pokusů o Castrovu vraždu byly pořízeny fotografie z průzkumného letounu U-2 (16. října 1962), které zachytily sovětská odpalovací zařízení na Kubě.

Kennedyho reakcí bylo svolání skupiny poradců, kde došlo k zamítnutí možnosti vojenského úderu z důvodu rizika možného recipročního kroku SSSR, který mohl provést útok na Západní Berlín, nebo raketový úder na americké základny s jadernými zbraněmi v Evropě. Instalace sovětských odpalovacích zařízení byla reálně reciproční odpovědí na rozmístění amerických raket třídy Jupiter a Thor v Evropě, kde byly americké rakety rozmísťovány od roku 1958. Konkrétně se jednalo o Turecko, Itálii, Velkou Británii a Spolkovou republiku Německo (SRN). Mimo to, americké základny v Turecku, umístěné poblíž hranic s Ruskem, nabývaly operační podoby. Sovětský svaz však nedisponoval obdobnými předsunutými pozicemi, což bylo důvodem, proč Sověti zahájili dislokaci raket SS-4 v létě 1962. Petr Luňák v tomto kontextu uvádí, že tímto krokem nechtěl sovětský vůdce vyvolat krizi, ale jeho cílem bylo nastolit rovnováhu moci mezi Západem a Východem v geopolitickém smyslu. Tato nově ustanovená rovnováha měla následně posloužit k nové sovětské diplomatické ofenzívě, k prosazení politických cílů, a to především v Evropě. Jednalo se zejména o otázku Berlína, kterou mělo rozmístění raket znovu otevřít. Opomenuto nemělo zůstat ani mezinárodní uznání Německé demokratické republiky (NDR).¹⁵

Američtí stratégové předpokládali, že do konce roku 1962 bude na „Ostrově svobody“ instalováno 42 raket schopných zasáhnout území USA. Dne 22. října 1962 Kennedy v televizním

¹² HAJDA, J. – MRVA, J.: *Pro svobodu člověka*. Wien 2016, s. 77–80.

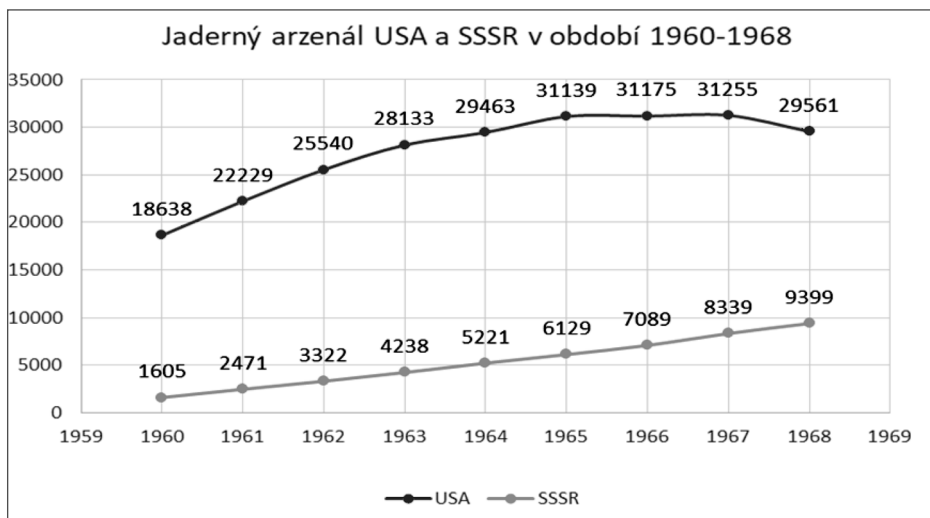
¹³ JONES, H.: *The Bay of pigs*. Oxford 2008, s. 191–192.

¹⁴ Opomenuta by neměla zůstat ani připravená, ale nerealizovaná operace s krycím názvem Northwoods. Tento tajný dokument, který byl vytvořen sborem amerických náčelníků štábů v roce 1962, následně jej ministr obrany Robert McNamara odmítnul. Plány Operace Northwoods byly odtajněny po čtyřiceti letech a podle dokumentů lze tyto operace přiřadit mezi False flag psy-op (psychologické operace), jejichž cílem byla manipulace veřejného mínění vlivem neočekávaného traumatizujícího podnětu. Účelem případného provedení operace bylo získat všeobecnou podporu americké veřejnosti pro vojenskou invazi na Kubu. Spektrum možného využití prostředků zahrnovalo fingované teroristické akce na území USA proti vlastnímu obyvatelstvu, jako například provedení sabotáží na letadlech, či lodích, jejich potopení a následně provedení pohřbu domnělých obětí. Dalšími možnostmi byly teroristické útoky v Miami, Floridě a Washingtonu, či zničení dálkově řízeného letadla nad kubánskými vodami, kde cestujícími měli být federální agenti převlečení za vysokoškoláky na dovolené. Dostupné z: <https://ratical.org/ratville/CAH/Northwoods.html>.

¹⁵ LUŇÁK, P.: *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. Praha 1997, s. 217–218.

projevu oznámil, že Spojené státy půjdou kamkoli a kdykoliv bránit svobodu, čímž rozptýlil i obavy evropských spojenců. Mimo jiné i dodal, že útok na Berlín bude chápán jako útok na Spojené státy americké. Ostrá reakce sovětského vůdce šokovala, neboť Washington jednoznačně deklaroval, že nebude tolerovat narušování obecné rovnováhy ve světě a co víc, je ochoten riskovat i přímou konfrontaci.¹⁶

Následně byla na Kubu uvalena „karanténa“ a Kennedy nekompromisně požadoval demontáž sovětských raket pod dohledem komisařů OSN. Karibská krize měla odezvu i v Československu. Již 24. dubna 1962 byla celá první strana Rudého práva věnována kritice imperialismu a ostře se vymezovala proti námořní blokáde Kuby.¹⁷ Následující den vyšly do ulic Prahy protestovat tisíce lidí, kteří se obávali přímé konfrontace obou zneprátených velmocí. Během demonstrace dokonce došlo ke stržení vlajky z americké ambasády. Tyto informace pro změnu přinesl deník The New York Times.¹⁸

Graf č. 1 zdroj: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.2968/066004008>

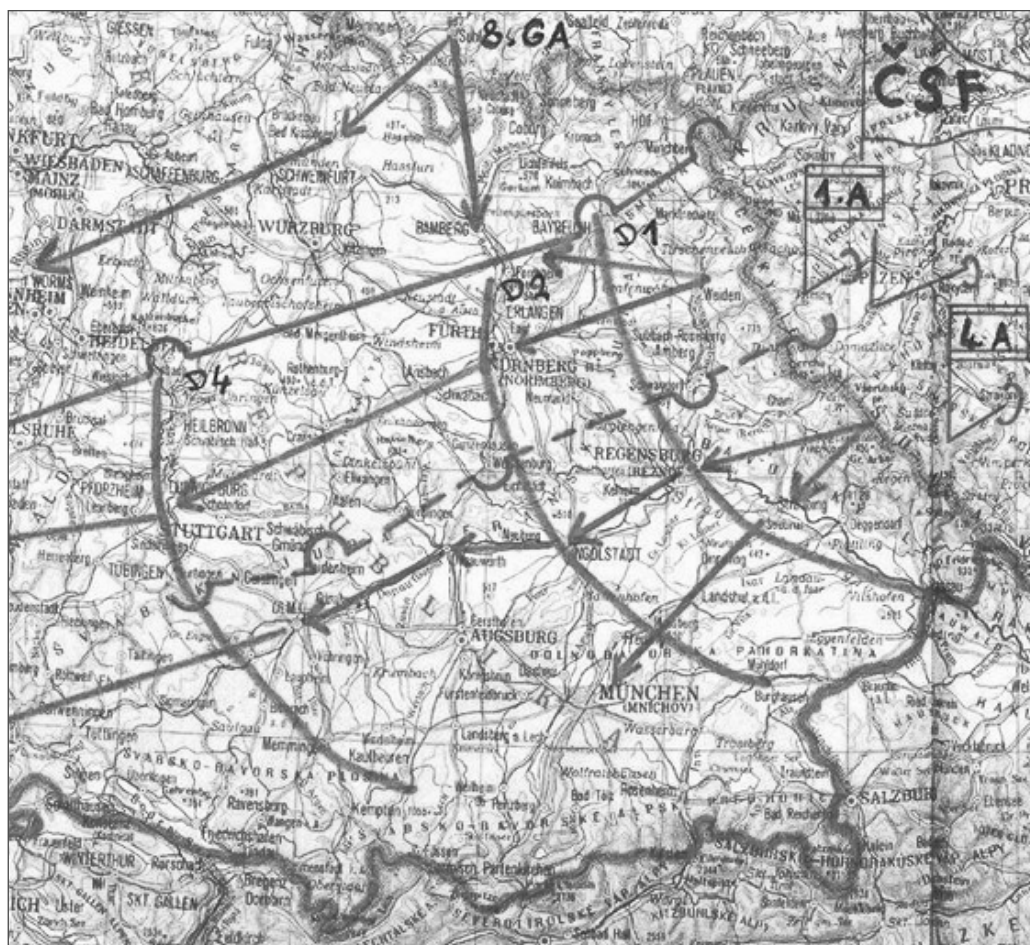
Vrcholící nevráživost studené války odráželo přirozeně i „československé“ strategické a operační plánování. Za jeho nejvýraznější projev lze považovat „Plán použití Československé lidové armády ve válce“. Byl vytvořen v květnu 1964 v jediném výtisku a ruském jazyce funkcionáři ČSLA na Generálním štábu ozbrojených sil SSSR v Moskvě. Jednalo se o zámysl vycházející za sovětské strategie předstihujícího hromadného jaderného úderu v rámci připravovaného tažení vojsk Varšavské smlouvy po hlavním směru evropského válčiště. Československý front dle něj vytvářel první strategický sled vojsk Varšavského paktu, jehož prvořadým cílem bylo provést ofenzivní operaci proti vojskům NATO ve směru z Prahy na Norimberk, Stuttgart, Štrasburk, Epinal a Dijon ve Francii. Ministerstvo národní obrany (MNO) ČSSR

¹⁶ Tamtéž s. 218–219.

¹⁷ Rudé právo, 24. 10. 1962, s. 1. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1962/10/24/1.png>.

¹⁸ The New York Times, 26. 10. 1962. UNDERWOOD, P.: *Thousands join in Czech protest.irate Citizens Rip U.S. Flag From Pole at Embassy*. Dostupné z: http://www.fleet.cz/files/New_York_Times_Oct_26_1962.pdf.

a Generální štáb (GŠ) Československé lidové armády (ČSLA) neměly na určení úkolů pro Československý front zhora žádný vliv. Hloubka jeho útočné operace představovala cca 600 km, což vyžadovalo dosáhnout průměrného denního tempa postupu 70 až 85 km denně. Náš front měl na rozhodujícím směru použít celkem 1920 tanků a 131 jaderných úderů za pomoci frontového letectva a armádních raketových prostředků.¹⁹ Jeho nákladná výstavba probíhala z československých prostředků a představovala tak neúnosnou personální a finanční zátěž pro domácí hospodářství. Navíc, rozpoutání agresivní útočné operace za použití jaderných zbraní znamenalo téměř jistotu, že armády NATO provedou odvetné atomové údery, což by při malé hloubce česko-

Nejdůležitější část mapy s plánem útoku Československého frontu na západní Evropu.

Zdroj: <http://www.csla.cz/armada/taktika/plany001.htm>

¹⁹ MINAŘÍK, P. – ŠTĚPÁNEK, K.: *Československá lidová armáda na Rýnu*. Praha 2007. s. 65.

slovenského státního území hrozilo národní a státní likvidací zejména západní poloviny ČSSR. Pro globální útočnou strategii SSSR neměla však tato okolnost téměř žádný význam.

Sovětské zájmy se přirozeně promítaly i do formulace základních vnitřních předpisů československých ozbrojených sil. Dne 1. ledna 1965 začal platit nový Polní řád ČSLA. Ve smyslu jeho pojetí se soudobý boj chápal jako vševojsková záležitost, jejíž celková úspěšnost se řídila zejména komplexním použitím všech druhů vojsk za možného nasazení jaderných zbraní či jiných prostředků hromadného ničení. Jaderné zbraně se měly používat s překvapením, hromadně a ke splnění nejdůležitějších bojových úkolů. Zvláštní sílu přisuzoval řád tankovému vojsku²⁰ vzhledem k jeho mohutné palebné kapacitě, vysoké pohyblivosti, manévrovacím schopnostem a značné odolnosti proti účinkům jaderných zbraní. Tanky tak měly potenciál v krátkém časovém intervalu rozdrtit nepřítele a rychle překonat kontaminované prostory. Proto se plánovalo použít je na hlavních směrech útoku k zasazení mohutných úderů do velké hloubky a to v první řadě ve směru použití vlastních jaderných zbraní. Nepřekvapí proto, že Polní řád považoval za hlavní druh bojové činnosti²¹ útok vedený v rychlém tempu do velké hloubky. Za samozřejmost se v tomto kontextu brala rozhodnost útoku, která jediná mohla směřovat k úplnému zničení nepřítele. Předpis dále výslovně vyzdvihoval soudobý význam střetného boje, jenž se měl stát charakteristickým pro počáteční období války. Z uvedeného je zcela zřejmý rámec pro činnost již zmiňovaného Československého frontu. Ten nesloužil v první řadě k obraně země, nýbrž naopak sovětskému postupu západním směrem, a to bez ohledu na následky pro samotnou ČSSR. A ty mohly mít zcela katastrofální dopady. Území ČSSR sloužilo jako potenciální cíl prvního úderu Severoatlantické aliance za použití 63–75 atomových pum s účinností od 10 kilotun do 5 megatun. Objektem možného napadení byla letiště (21), vojska v posádkách (30–40), sklady pohonných hmot (8) a politicko-správní centra (4–6). Do dne „D+5“ by útočící vojska NATO mohla provést 200 až 250 úderů náložemi s ráží od 2 kilotun do 5 megatun.²²

Na cestě k Memorandu 68

Reakce na sovětizaci československého strategického a doktrinního myšlení na sebe nenechala dlouho čekat a objevila se dříve, než v samotném reformním období Pražského jara let 1968/1969. Paradoxně přišel impulz právě ze strany sovětské vojenské strategie chruščovského období, kterou reprezentovala stejnojmenná monografie redigovaná maršálem SSSR V. D. Sokolovským,²³ jež se stala důležitým vydavatelským počinem nakladatelství Naše vojsko v roce 1963. Vojenskou strategii jako takovou samozřejmě charakterizovala pro československé podmínky zcela nepřijatelně jako strategii hlubokých raketových jaderných úderů ve spojení s bojovou činností všech druhů vojsk. Jejím cílem se mělo stát zasažení a zničení ekonomického potenciálu a ozbrojených sil v celé hloubce nepřátelského území tak, aby cíle války bylo dosaženo v nejkratších možných lhůtách.²⁴ Uvedené myšlenky rozpracovával v domácích podmínkách,

²⁰ PROCHÁZKA, A. – REPČÍN, J.: *K vydání nového Polního řádu*. Vojenská mysl 14, 1964, č. 8, s. 20–28.

²¹ FUČÍK, J.: *Stín jaderné války nad Evropou: ke strategii vojenských bloků, operačním plánům a úloze válčiště v letech 1945–1968*. Praha 2010, s. 133.

²² MOHYLA, V. – ŠUFHAJZL, V. a kol.: *Taktické jaderné prostředky ČSLA*. Praha 2012, s. 227.

²³ Vasilij Danilovič Sokolovský (1897–1968). Za II. světové války působil jako náčelník štábu a velitel frontu. Po válce dosáhl hodnosti maršála Sovětského svazu a v letech 1952 až 1960 vykonával funkci náčelníka generálního štábu Sovětské armády.

²⁴ SOKOLOVSKÝ, V. D.: *Vojenská strategie*. Praha 1963, s. 19.

avšak bez větší invence, generál Václav Vitanovský.²⁵ Dle jeho názorů využití výsledků úderů atomových zbraní přináší největší efekty tehdy, pokud na ně okamžitě navazuje činnost vojsk s cílem zcela zlomit odpor nepřítele.²⁶ Sokolovského Vojenská strategie však otevřela prostor pro vojenské reformátory roku 1968 jiným, a to zcela nečekaným způsobem. Konstatovala totiž, že jednotná socialistická vojenská doktrína pro všechny státy neexistuje, jelikož ji určuje politická činnost konkrétních vedoucích představitelů a zároveň limituje rozsah hospodářských a morálních zdrojů té které země. Nezanedbatelnou roli měly hrát i národní specifika spolu se specifickou zeměpisnou polohou. Sokolovský výslovně zmiňoval i to, že do hry vstupují též faktory typu polohy sousedních států,²⁷ mezinárodní vztahy s nimi, což lze charakterizovat jako docenění významu určité geopolitické situace.

Bezesporu převratné názory z pera samotných sovětských strategiů přirozeně uvolnily stavidla pro rozvíjení domácích odborných úvah, i když se tak dělo zpočátku jen velmi opatrně a postupně. V periodiku Vojenská mysl ročník 1965 se k otázce (a to hned dvakrát) vyjádřil již zmiňovaný Václav Vitanovský. Především definitivně „přítakával“ názoru, že československá vojenská doktrína existuje, což sovětizovaná vojenská věda 50. let často relativizovala. Zároveň ji však pro československé podmínky přesně nedefinoval a pouze uvedl, že vychází ze vzrůstající úlohy vědy ve všech oblastech společenského života, hospodářství, techniky a budování ozbrojených sil. Doktrína měla být vypracována dle pokynů KSČ a vládních orgánů v souladu s marxisticko-leninským rozbohem soudobé epochy.²⁸ Ve své druhé stati Vitanovský zaujal již odvážnější stanovisko. Vojenskou doktrínu ČSSR výrazně ovlivňovala doktrína sovětská, přičemž ji považoval za v podstatě aplikovanou doktrínu SSSR. V jejím vyjádření si však všiml i rozdílů. Volal otevřeně po formulaci řady vlastních vojensko-doktrinálních zásad a to vzhledem ke geograficko-politickému postavení naší země, její pozici menšího státu v možné jaderné válce, sousedství s elitními vojsky NATO nebo národnostním a vnitropolitickým zvláštnostem.²⁹ Došlo zde tedy zcela zřejmě k nastolení otázek po specificky československém uvažování o filozofii vlastní obrany, i když chyběly odpovědi a otevřeně formulované závěry.

Uvažování o obraně ČSSR však nebylo vlastní pouze vojenským odborníkům a vědeckým pracovníkům. Na XIII. sjezdu KSČ (31. května – 4. června 1966) byla předsednictvu ÚV KSČ předložena závěrečná zpráva z celostátního sociologického výzkumu veřejného mínění obyvatelstva k otázkám války, mírového soužití, armády a civilní obrany.³⁰ Tento celostátní sociologický výzkum proběhl na podzim roku 1965, přičemž jej připravilo a řídilo vědeckovýzkumné pracoviště sociologie armády při Vojenské politické akademii Klementa Gottwalda ve spolupráci s Čs. sociologickou společností.³¹ V jeho rámci nakonec odpověděl vzorek celkem 4930 dotázaných. Ve vztahu k celkové populaci odpovědělo vyšší procento mužů a členů KSČ. Několik otázek dotazníku zjišťovalo mínění obyvatelstva o charakteru a následcích potenciální

²⁵ Generálporučík Ing. Václav Vitanovský CSc. (1916–1996). Pro případ války byl určen do funkce náčelníka štábu Československého frontu (do roku 1966). Patřil k nejlepším operátorům a strategiům ČSLA. V roce 1968 vydal odbornou knihu Soudobá vojenská strategie. Později, v roce 1990, na jejím základě vyšla další publikace Vojenská strategie koaličního pojetí.

²⁶ VITANOVSKÝ, V.: *O součinnosti*. Praha 1963, s. 39.

²⁷ SOKOLOVSKÝ, V. D.: *Vojenská strategie*. Praha 1963, s. 53.

²⁸ VITANOVSKÝ, V.: *K otázkám vojenské doktríny*. Vojenská mysl 15, 1965, č. 4, s. 6–12.

²⁹ VITANOVSKÝ, V.: *Základy vojenské doktríny ČSSR*. Vojenská mysl 15, 1965, č. 6, s. 19–24.

³⁰ ŽDÍMAL, M.: *Vojenskopolitické otázky XIII. sjezdu KSČ*. Vojenská mysl 16, 1966, č. 4, s. 3–4.

³¹ Jednou z vůdčích osobností výzkumu se stal podplukovník PhDr. Ing. Milan Ždímal, CSc., samostatný vědecký pracovník v oboru sociálně politických otázek armády při VPA KG Praha. Spolu s PhDr. Bohumilem Švarcem, CSc. patřil k hlavním autorům Memoranda „68“.

války a o možnostech omezené války ve střední Evropě. Celých 62,5 % respondentů zde vyjádřilo názor, že v příští světové válce budou použity jaderné zbraně a dokonce 78,9 % bylo přesvědčeno, že v takovém konfliktu nebude vítězů a poražených, jelikož svět propadne celkovému kataklyzmatu zničení. Na straně druhé 39 % občanů věřilo v možnost vypuknutí válečného střetnutí ve střední Evropě, které by neeskalovalo ve světovou válku.³² Rozhodující část československých občanů považovala i v podmínkách komunistické cenzury jadernou válku vedenou především pro sovětské velmocenské ambice za zničující a pro svůj stát fatální.

Uvedené základní směry domácího myšlení se ještě více prohloubily v roce 1967. Debata o podobě válečného konfliktu stále více opouštěla marxistická klíše a zřetelně směřovala k celkovému odpolitizování. Proto mohly být publikovány i názory, dle nichž politika a ozbrojený zápas nemají společné obsahové prvky. Třídní charakter politiky tedy neměl být kritériem pro posuzování okolností ozbrojeného boje. Jako podpůrný argument bylo používáno Sokolovského východisko, na jehož základě měly mít zákony strategie objektivní povahu³³ a působit bez rozdílu na obou nepřátelských stranách (rozuměno tábora kapitalismu a socialismu). Zvědečtění se promítlo i do práce samotných stranických orgánů, což je zvláště patrné z dokumentu „Obranný systém ČSSR, problémy a další směry jeho rozvoje“.³⁴ Ten vznikl v gesci státně administrativního oddělení ÚV KSČ a byl projednán jeho předsednictvem 14. února 1967. Neobjevily se v něm žádné nereálné úvahy o tažení proti kapitalistickému Západu, ale naopak se zabýval otázkami obrany státního území a armádou pouze potud, pokud to souviselo s funkcí teritoria ČSSR. Její obranný systém se chápal perspektivně jako otevřený, jenž byl schopen pružně reagovat na rozvoj vědy a techniky ve vojenství v perspektivě deseti až patnácti let. Kromě již známých jaderných zbraní měl mít v sobě zakomponovány reakční mechanismy na do té doby neznámé bojové prostředky založené na využití laseru, gravitačních polí, fotonů apod. V oblasti fyziologicko-biologických bádání se v jeho rámci počítalo i s obranou proti hromadně působícím chemickým a biologickým bojovým látkám. K vlastním prvkům obranného systému pak dokument počítal vojenskou činnost k obraně a ochraně teritoria, politickou a ideovou činnost k zajištění obrany a ochrany země, ekonomické prvky zabezpečení obrany státu a konečně bezpečnostní opatření k ochraně a podpoře odolnosti státního území.³⁵ Je až pozoruhodné, že v konzervativním prostředí aparátu KSČ mohl vzniknout text obsahující až futuristické vize válek blízké budoucnosti. Nicméně, právě z těchto zdrojů vyrůstal radikalismus reformem československé vojenské doktríny a strategie let 1968/1969.

Rok 1968 a jeho hlavní myšlenky

Mezi klíčové teoretické dokumenty roku 1968 patří „Memorandum 68“³⁶, Studie 8. oddělení ÚV KSČ³⁷ a Návrh akčního programu ČSLA³⁸. Nejznámějším z nich se stalo samotné

³² ŽDÍMAL, M.: *Veřejné mínění o válce a míru*. Vojenská mysl 16, 1966, č. 4, s. 83–88.

³³ PRŮŠA, J.: *Válka, ozbrojený zápas a politika*. Vojenská mysl 17, 1967, č. 6, s. 14–19.

³⁴ Vojenský historický archiv Praha, fond VKO, inv. č. 67, karton 18. Obranný systém ČSSR, problémy a další směry jeho rozvoje – důvodová zpráva projednaná předsednictvem ÚV KSČ.

³⁵ Tamtéž, s. 4.

³⁶ Úplným názvem Memorandum třiceti vědeckých pracovníků Vojenské politické akademie a Vojenské technické akademie s návrhem československé doktríny, zasláné náčelníkem Vojenské politické akademie V. Menclem prvním tajemníkem ÚV KSČ A. Dubčekomu jako příspěvek k tvorbě základních dokumentů pro XIV. Sjezd KSČ. (4. června 1968, Praha)

³⁷ Úplným názvem Studie 8. oddělení ÚV KSČ Otázky politiky vnitřní a vnější bezpečnosti státu, současný stav a zásadní směry jeho řešení.

³⁸ Úplným názvem Návrh akčního programu Československé lidové armády“ 1968, 11. červen, Praha.

Memorandum, které bylo výsledkem práce mezioborového týmu Sociálního výzkumu vědeckotechnické revoluce ve vojenství pod vedením Milana Ždímal a pod záštitou Vojenskopolitické akademie Klementa Gottwalda v Praze. Jeho primárním cílem³⁹ bylo formulovat a konstituovat československé státní zájmy v oblasti vojenství, neboť ty dle jeho signatářů nebyly vymezeny ani definovány. Podnětem pro vznik „Memoranda 68“ se stal Návrh akčního programu Čs. lidové armády, jenž s mimořádnou naléhavostí vznesl požadavek na vytvoření vlastní státní vojenské doktríny⁴⁰. Vědečtí pracovníci čs. ozbrojených sil si uvědomovali, že doktrína ve významné míře ovlivňuje reálné možnosti státu i jeho působení nevojenskými prostředky v mezinárodním prostředí. Rezignaci na formování vlastní vojenské doktríny považovali jednak za zdroj ochromení armády a jednak i za zdroj krize armádního organismu.

Absencí vlastní vojenské politiky byl zbaven vývoj ČSLA racionálních kritérií a navíc, což je podstatné, neměl ani institucionální oporu. Návrh akčního programu konstatoval, že základy ČSLA byly budovány na demokratických tradicích, jež se historicky formovaly v průběhu obtížných bojů za národní existenci během 1. a 2. světové války. Hlavní zásady výstavby armády stejně jako budování obrany státu byly formulovány v Košickém vládním programu. Studie 8. oddělení⁴¹ shrnovala, že základy vnitřní a vnější bezpečnosti Československa byly položeny počátkem let padesátých, tedy v období narůstajícího mezinárodního napětí mezi Západem a Východem, kdy se všeobecně předpokládalo, že vojenská konfrontace mezi zneprátenými vojenskými bloky v Evropě bude ze své podstaty nevyhnutelná. Absence doktríny se projevovala živelným budováním ozbrojených sil, jež způsobovalo krize, neboť armádní organismus byl vytržen z vlastní sociální struktury, čímž ztratil národní smysl i společenskou potřebnost. Dnes je zřejmé, že model výstavby československé armády se vyvíjel neobvykle, neboť celý systém byl odvozen z operačního úkolu, a tudíž nevycházel z analýzy reálných potřeb a zájmů našeho národního a státního společenství a značně přesahoval kádrové i materiální možnosti ČSSR. „Memorandum 68“ doplňovalo výše uvedené tezí, že tento proces živelného budování ČSLA se stal procesem dlouhodobým. Dělo se tak kontinuálně beze změny v průběhu dalších dvaceti let, a to bez jakékoliv reflexe k poklesu mezinárodního napětí, k němuž reálně docházelo již od roku 1953. Tedy, již záhy se model výstavby armády dostával do rozporu mezi hospodářskými možnostmi ekonomiky a potřebami armády.

Ze studie 8. oddělení je patrné, že výstavba obrany v tomto období postrádala jakoukoliv logiku i návaznost jednotlivých rozhodnutí. V procesu formování poválečné armády se hluboce zakořenily určité návyky, normy a postupy a ty jejich nositelé umně využívali ve vnitrostranických bojích. Přirozeným se stalo uplatňování direktivního řízení, jež vedlo k zakonzervování dávno přežitých ideologicko-politických dogmat z období stalinistické éry. Klíčovým požadavkem při výběru lidských zdrojů se stala naprostá loajalita ke straně. Ta v mnoha případech nabývala až fanatickou tendenci, když bylo usilováno o dosažení požadovaných výsledků za jakoukoli cenu.

Mezi další negativní aspekty vývoje patřila i ztráta demokratické kontroly nad ozbrojenými silami (zákonodárným sborem a veřejností). Studie 8. oddělení v tomto kontextu bez obalu upozornila na uplatňování přímého řízení ozbrojených sil politickou reprezentací, což bylo za

³⁹ BENČÍK, A. – NAVRÁTIL, J. – PAULÍK, J.: *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970. Vojenská varianta řešení čs. krize (1967–1968)*. Praha: 1996, s. 137.

⁴⁰ Vojenská doktrínu je klíčový dokument, který definuje závazná teoretická východiska pro formování vojenské politiky a přijímání konkrétních dílčích opatření při jednání s aliančními partnery.

⁴¹ BENČÍK, A. – NAVRÁTIL, J. – PAULÍK, J.: *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970. Vojenská varianta řešení čs. krize (1967–1968)*. Praha: 1996, s. 183.

mírového stavu chápáno jako projev mocenského řízení. V ČSLA postupně narůstala nespojenost a zároveň i úsilí zjednat nápravu formou ustanovení volených stranických orgánů napříč všemi stupni stranického řízení. Mezi základní požadavky patřilo obsazovat do řídicích funkcí jen skutečně kvalifikované a progresivní lidi, kteří znali reálné podmínky. Všeobecný tlak a množství zveřejněných zpráv skličovalo značnou část velitelského sboru. Veřejné nálady směřovaly občas i k útokům na jednotlivce a někdy i na armádu jako celek. Docházelo i fyzickému napadání velitelských orgánů, avšak postupně tyto tendence slábly.

Je třeba zdůraznit, že vztahy v rámci organizace Varšavské smlouvy (soudržnost „socialistického tábora“) byly upevňovány hrozbou agrese vnějšího protivníka (Německo) a současně tato rétorika i ospravedlňovala mimořádné lidské i materiální výdaje na ozbrojené síly. Tato hrozba však neměla reálné základy v mezinárodních vztazích 60. let minulého století. Úkolem armád se tak stalo kompenzovat nedostatečnou hospodářskou koordinaci a současně nahradit neexistenci systémových vazeb mezi zeměmi socialistického tábora, plynoucích ze sociálně-ekonomického vývoje.

Text memoranda explicitně vyjádřil závěr, že proces začlenění ČSLA do globální sítě socialistické soustavy byl doprovázen značným množstvím chyb. Kritika mířila zejména na mechanické a bezmyšlenkovité přebírání sovětského modelu výstavby armády, ale neopomíjela ani to, že řízení československé armády nebralo v potaz naše specifické podmínky a národní tradice. Nicméně nikdo nezpochyboval zahraniční orientaci Československa, a tedy ani východiska vojenské politiky, která byla pevně ukotvena ve Varšavském paktu v čele se Sovětským svazem. Návrh akčního programu^{42/43} otevřeně deklaroval toto spojení, které bylo navíc chápáno i jako záruka naší bezpečnosti. Jinými slovy, ČSLA neměla tendenci vyvazovat se z globálních rizik, ale současně již nechtěla být jen pasivním vykonavatelem vůle jiných, či dokonce být obětí vývoje, nemající na nic vliv. K dalším cílům patřilo dle Návrhu akčního programu ČSLA prosazovat vytvoření vojenské rady spojeneckého velení a následně po jejím vzniku definovat její status, včetně vymezení jejích vztahů k politickému poradnímu orgánu.

V „Memorandu 68“ byl vznesen požadavek, aby nově zformovaná doktrína vycházela ze spojeneckých závazků na straně jedné ale, a to je podstatné, na straně druhé požadovala mít možnost aktivně vnášet vlastní připomínky i odpovídající stanoviska, která se měla opírat o vědecky propracované, politické a vojensko-strategické závěry, které měly být následně aplikovány do společných rozhodnutí aliance.

Dokument také obsahoval požadavek, aby nová československá branná politika byla koncipována na základě zmírňování mezinárodního napětí prostřednictvím politiky přátelské spolupráce se všemi partnery, kteří o ni projeví upřímný zájem. V budoucnu se měla odvíjet od vědecké analýzy celé stupnice možných válečných situací v Evropě a ve vztahu k nim měly být definovány československé potřeby v oblasti vojenství, z kterých by posléze bylo možné čerpat praktická opatření, pro něž doktrína měla definovat výchozí normy a regulativy. V procesu vzniku a formulace vojenské doktríny mělo být zejména čerpáno ze závěrů studií a poznatků vědeckotechnické revoluce ve všech oblastech společenského života. Budoucí vojenská doktrína se měla stát určitým kompromisem mezi požadavky a reálnými zdroji, či mezi dynamikou

⁴² BENČÍK, A. – NAVRÁTIL, J. – PAULÍK, J.: *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970. Vojenská varianta řešení čs. krize (1967–1968)*. Praha: 1996, s. 162.

⁴³ Návrh akčního programu měl za cíl řešit vážné a neodkladné problémy v ČSLA. První skupinu tvořily „ty nejpalčivější“, které měly být řešeny v roce 1968 a ty další do roku 1970. Následně měly přijít na řadu základní problém-výstavby ČSLA, které vyžadoval koncepční práci, která bude postavena na objektivních, všestranných analýzách a doktrinálních závěrech, které budou v souladu s možnostmi ČSSR (po roce 1970).

vývoje poznatků vědy a vývoje techniky a v neposlední řadě i nutností disponovat efektivním branným systémem, jenž se připravoval na několik reálných variant budoucího vývoje.

Znění Memoranda se ve své páté části pokoušelo vyřešit všechny výše naznačené otázky aplikací systémového přístupu za využití moderních výzkumných metod ve vojenství. Pro tvorbu nové československé vojenské doktríny nepočítalo se starými metodami vojenské vědy, tedy aplikací zásad „zdravého rozumu“, prosté logiky, neutříděných ad hoc vybraných empirických dat a nepřesných historických analogií. Ve své podstatě se jednalo částečně o skrytou kritiku marxistických koncepcí války založených na šablonovitých analýzách třídního boje. V pojetí historického materialismu šlo o preferenci absolutní všeobecné války v Evropě založené na širokém použití jaderných zbraní. Za její hlavní cíl se považovalo totální zničení ideového nepřítele, tedy imperialistických západních států. Nicméně, tato varianta by i v případě vítězství znamenala státní i národní zánik Československa. Nestranně vzato, i americké strategické myšlení ovládala v letech 1945–1961 představa o hromadné odvetě, která se s naznačenou koncepcí v podstatě shodovala. Po hrozícím jaderném kataklyzmatu Kubánské raketové krize však i západní myšlení přešlo v letech šedesátých ke koncepci pružné reakce. Podstatou této strategie se stala schopnost použít pouze takových sil a prostředků vojenské i nevojenské povahy, které jsou úměrné k dosažení stanovených cílů.⁴⁴ Kromě vlastního předstihujícího jaderného úderu americká koncepce pružné reakce počítala se třemi stupni války s SSSR. Prvním se stala přímá obrana proti konvenčnímu sovětskému útoku v Evropě stejnými silami NATO. V případě neúspěchu první varianty měla nastoupit uvážlivá eskalace s použitím taktických jaderných zbraní, například dělostřelectva s nasazením jaderné munice. Teprve třetí varianta počítala s všeobecnou odvetou s použitím jaderné triády, tedy mezikontinentálních řízených střel odpalovaných ze země a z ponorek a strategických bombardérů.⁴⁵ Již překonaná strategie hromadné odvety totiž ve svých důsledcích znamenala téměř úplnou eliminaci efektu odstrašení, který byl spojován s vlastnictvím jaderných arzenálů a tudíž vyloučení možné eskalační škály.

V americkém strategickém myšlení s novou koncepcí pracoval i polní řád FM 100-5, který kromě koncepce absolutní jaderné války kodifikoval jak principy války studené, tak konfliktu omezeného.⁴⁶ V Československu druhé poloviny 60. let vyšla v nakladatelství Naše vojsko i kniha předního amerického стратега jaderné války Hermana Kahna (1922–1983) *Přemýšlení o nemyslitelném*. I když byl pro své názory na reálnou možnost jaderné války považován za představitele válečnické ideologie, rozebral v uvedeném knižním titulu i variantu tzv. kontrolované války.⁴⁷ V ní kladl důraz na rozumné a promyšlené použití vojenské síly, čímž předznamenal své pozdější úvahy o eskalačním žebříku. Výslovně zde prohlásil za naivní úvahy o tom, že jaderná válka musí být vždy všeobecná a nekontrolovatelná. Kahn se stal též průkopníkem systémové analýzy pro otázky národní bezpečnosti. Snažil se svým uvažováním variantně vytvořit několik národních strategií a ty systematicky porovnávat. Pro oblast vojenské politiky výslovně připouštěl škálu opatření od polovojenských prostředků až k mezní všeobecné válce.⁴⁸

⁴⁴ KAŠPAR, A. – MEJDA, V. – RABAN, J. – PAUL, Z. *Vojenská doktrína hlavních států NATO*. Vojenská mysl, 15, 1965, č. 6, s. 4.

⁴⁵ FUČÍK, J.: *Stín jaderné války nad Evropou: ke strategii vojenských bloků a úloze Československé lidové armády na středoevropském válčišti v letech 1945–1968*. Praha 2010, s. 48–49.

⁴⁶ Headquarters, Department of the Army. *Field Service Regulations Operations*. 1962, s. 5–6.

⁴⁷ KAHN, H.: *Přemýšlení o nemyslitelném*. Praha 1966, s. 70–71.

⁴⁸ Tamtéž, s. 223.

Z textu Memoranda „68“ je patrné, že jeho tvůrci nové americké strategické úvahy pečlivě studovali, vyhodnocovali a nechali se jimi inspirovat k vlastním závěrům. Ty predikovaly pro podmínky evropského válčiště. Jinými slovy, šlo o možnosti absolutní a omezené války, stavu mezi válkou a mírem, situace potenciální války nebo míru mezi potenciálními protivníky v Evropě. Použili při tom systémový přístup a moderní výzkumné metody pro modelování průběhu vztahů mezi materiálními, finančními a personálními náklady státu na ozbrojené síly. Výsledky poté stavěli do korelace k míře rizika pro fyzický zánik státu, ztrátu suverenity, rozvoj dobově chápaného socialismu nebo trvajících válečnou hrozbu. Použití přístupů ekonomické analýzy a docenění významu hospodářské základny pro moderní ozbrojený zápas nebylo samozřejmě pouze výsadou tvůrců Memoranda. Jeden z nejschopnějších československých stratégů 60. let, generál Václav Vítanovský, se v roce 1968 vyjádřil ve své Vojenské strategii koaličního pojetí zcela zřetelně. Ekonomický faktor vždy hrál ve válkách hlavní roli. Dosažení vítězství záviselo na ekonomickém potenciálu státu a možnostech jeho národního hospodářství, což jen prohloubil rozvoj nejmodernějších druhů zbraní, zejména jaderných a raketových.⁴⁹ „Memorandum 68“ navrhovalo při zohlednění výše uvedeného následující varianty možných postupů.⁵⁰

Varianta absolutní války předpokládala hromadné použití jaderné zbraní v Evropě a z toho plynoucí katastrofické důsledky pro značnou část zemí zde ležících. Pro Československo by znamenala s pravděpodobností rovnající se jistotě národní likvidaci bez ohledu na výši zbrojních výdajů a taktéž zánik státnosti. Tuto variantu nebylo možné zcela vyloučit, a proto byla v rámci existenční potřeby stanovena nutnost zabránit vedení jaderné války na teritoriu naší republiky. Strategickým zájmem Československa bylo aktivně přispívat k snižování možnosti absolutní války na starém kontinentu. Naše republika tak učinila přijetím Smlouvy o nešíření raketojaderných zařízení, která měla tendenci omezit možnosti jaderného napadení. Ideálním řešením pak bylo vytvoření bezatomového pásma ve střední Evropě, které by zaručilo i garance statusu quo. Studie 8. oddělení o absolutní variantě všeobecné války v Evropě s využitím hromadného nasazení jaderných zbraní byla z pohledu Československa nepřijatelná.

Analýza omezené války v Evropě byla odvozena od rostoucí hrozby takovéto války a současného nárůstu jejího strategicko-politického významu. Vycházela z nutnosti vést válku v případě napadení co nejrozhodněji s cílem omezit ničivé účinky na obyvatelstvo na vlastním teritoriu. Cílem bylo připravit branný systém Československa pro varianty jeho napadení omezenými prostředky protivníka tak, aby byl připraven toto napadení odrazit a protivníka následně donutit k řešení takto vzniklé situace diplomatickou cestou. Snižování pravděpodobnosti této varianty války mělo být dosaženo zároveň vojenskými i politickými prostředky, praktickými opatřeními ve vlastní politice mírového soužití a také vyloučením ozbrojeného násilí jako prostředku řešení sporů.

Meritum varianty mezi válkou a mírem v Evropě vyplývalo z absence mírové smlouvy s Německem, z čehož se dovozovala možnost náhlého zhoršení bezpečnostní situace a vzniku krize, která by měla katastrofické důsledky na československou ekonomiku stejně jako na budoucí progresivní vývoj. V „Memorandu 68“ byly explicitně zmiňovány v tomto kontextu Berlínská a Kubánská raketová krize. Československý přístup formuloval v případě této varianty války a míru nutnost zabránit vzniku vojensko-politické krize a dále omezit možnosti přechodu

⁴⁹ VITANOVSKÝ, V.: *Vojenská strategie koaličního pojetí (1968)*. Praha 1991, s. 27.

⁵⁰ BENČÍK, A. – NAVRÁTIL, J. – PAULÍK, J.: *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970. Vojenská varianta řešení čs. krize (1967–1968)*. Praha: 1996, s. 139–142.

od situace „neválky“ k omezené válce při řešení klíčové německé otázky. Výše uvedené kroky měly být doplněny o aktivní vojensko-zahraněční politiku směřující k normalizaci vztahů mezi ČSSR a NSR.

Pod označením situace potenciální evropské války byla definována situace jaderného odstrašení, která byla uplatňována jadernými velmocemi. Československo si bylo dobře vědomo, že tento deterrent⁵¹ nelze aplikovat proti západním velmocem, neboť je politicky neúčinný, pokud není podložen vojensko-strategickými opatřeními. Potenciální použití deterrentu protivníka proti nám, nás přirozeně nutilo k odvetným protiopatřením. Praktická opatření měla směřovat k uzavření mezinárodních dohod s potenciálními protivníky a tím vyloučit hrozbu násilí ve vzájemných vztazích. Zmíněná opatření byla aplikovatelná ve vztazích ČSSR–Rakousko, ČSSR–Francie a konec konců i ve vztahu ČSSR–NSR. Situace míru mezi potenciálními protivníky v Evropě byla definována jako situace, kdy možní protivníci nemají protichůdné zájmy a nepoužívají proti sobě strategie odstrašení. Zájmem Československa byla v tomto případě právní kodifikace situace míru s potenciálními soupeři a s tím spojený zájem o rozšíření počtu těchto zemí. Uzavírání dohod o omezení vojenského potenciálu a o neutočení, či vyřazování určitých typů zbraní z výzbroje, tak mělo vést k snižování napětí mezi potenciálními nepřáteli. Konečným řešením byl vznik míru v Evropě a neutralizace prostředků ozbrojeného násilí.

V historické analogii lze metodou komparace provnat tyto výše uvedené myšlenky „Memoranda 68“ se škálou konfliktů, které byly definovány ve Spojených státech amerických v již zmiňované polním řádu FM 100-5.⁵² Předpis považoval všeobecnou válku pouze za krajní kategorii konfliktu, kdy použití všech sil, prostředků a druhů zbraní vyžaduje bezprostřední ohrožení národní bezpečnosti. Americký polní řád implicitně preferoval alternativu omezené války, kdy nebylo nutné či účelné nasazovat najednou všechny dostupné síly a prostředky, tedy logicky zejména jaderné zbraně. Definice omezené války směřovala v první řadě k použití konvenčních bojových prostředků, i když ve značném rozsahu a na velkých geografických prostorech. V textu FM 100-5 se dostalo i na pregnantní definici tzv. „the Cold War“, tedy přímo studené války, za jejíž hlavní znak se v první řadě považovala absence ozbrojeného konfliktu mezi soupeřícími stranami. Supervermoci v jejím rámci používaly široké spektrum politických, ekonomických či psychologických nástrojů, včetně hrozby použití vojenských sil. Počítalo se s nimi jako s aktivním nástrojem vůči jiným státům tak, aby byly odstrašeny od použití síly. Tvůrci americké strategie tedy studenou válku chápali cílově nikoliv jako formu ozbrojeného zápasu, nýbrž spíše jako multispektrální nástroj pro dosažení globální převahy. Na základě uvedeného je více než zřejmé, že základy československé vojenské doktríny autoři memoranda modelovali velmi podobně jako strategové američtí.

Autoři Memoranda se evidentně inspirovali i myšlenkami nestora americké zahraniční politiky Henryho Kissingera.⁵³ Ten ve svém díle *Weapons and Foreign Policy* (1957) definoval

⁵¹ Deterrent je odborný termín, který v anglickém jazyce označuje obecně odstrašení, či konkrétně prostředek odstrašení.

⁵² Headquarters, Department of the Army. *Field Service Regulations Operations*. 1962, s. 5–6.

⁵³ Henry Kissinger (1923) – enfant terrible americké zahraniční politiky, diplomat, historik, politolog a státník. Působil jako poradce pro národní bezpečnost (leden až září 1973) a později jako ministr zahraničních věcí v administrativách R. Nixona a G. Forda (1973–1977). Mezi jeho nejvýznamnější počiny patří bez sporu podpis americko-sovětské smlouvy SALT I o omezení počtu strategických zbraní (1972), či urovnání vztahů mezi USA a Čínskou lidovou republikou (1972). V roce 1973 získal za uzavření tzv. Pařížské dohody Nobelovu cenu za mír. Ta ukončila zapojení americké armády do války ve Vietnamu. H. Kissinger je jedním z nejvýznamnějších autorů politických a historických literárních děl 20. století, poradce řady současných čelních představitelů světové politiky scény a komentátor aktuálního dění.

zásady teorie odstrašování. Kissinger zde konstatuje, že „jen samotné vlastnictví jaderné zbraně“ (nepřímá hrozba) představuje pro potencionálního agresora enormní riziko jejich nasazení (přímá hrozba). Z výše uvedeného logicky vyplývá, že to vlastnictví je možné efektivně redukovat na úroveň bezpečného psychologického odstrašení a udržení protivníka „tak říkajíc pod kontrolou“. Následně dodává, že odstrašení za použití omezené jaderné války je přirozeně účinnější než odstrašování za použití konvenčních zbraní. Omezenou válku na straně druhé hodnotí jako více rizikovou než válku konvenční, neboť tu stále existuje reálná možnost její transformace do války absolutní.⁵⁴ Uvedené Kissingerovy myšlenky byly párovou úvahou k závěrům československých autorů Memoranda, konkrétně při variantě potenciální války v Evropě. I naše vojenská politika měla recipročně, avšak pouze dočasně, používat strategii odstrašení vůči protivníkům, u nichž spadala do palety strategických variant proti Československu.

Domácí doktrína dle memoranda měla být dále definována na základě rovnoměrného zastoupení jak vlastních, tak i koaličních zájmů. Zpracování výše uvedeného výčtu variant nebylo samoučelné, neboť jednotlivé obměny představovaly současně i možné modely výstavby armády, a to bez ohledu na dosavadní situaci. Tento nový postup měl prokázat, že s minimálním, ale především efektivním úsilím lze vybudovat armádu bojeschopnou, pro různé možné scénáře ozbrojených konfliktů v Evropě.

„Memorandum 68“ se také přihlásilo ke strategii odklonu od frontálního ničení prvků systémů protivníka ke strategii ničení vybraného prvku, který je klíčový a jehož vyřazení, následně vede ke zhroucení branného systému protivníka jako celku. Za příklad nové strategie, která navíc uspěla i reálně, byla uvedena arabsko – izraelská válka z roku 1967. „Šestidenní válka“ byla ztělesněním teze Carla von Clausewitze, který charakterizoval vojenského génia jako harmonickou kombinaci intelektu a odvahy.⁵⁵ Izraelský ministr obrany Moshe Dayan⁵⁶ a generálové M. Hod a E. Weizman se tváří v tvář hrozícímu útoku arabské koalice rozhodli, odvážně zaútočit jako první s vědomím, že nejzranitelnějším místem jejich protivníků je vzdušná síla. Současně si byli vědomi, že stanoveného cíle lze dosáhnout jen s maximálním překvapením a dokonalým načasováním, tj. všechna letadla musela koordinovaně dosáhnout své cíle ve stejném čase. Útok byl naplánován na konec egyptského výcvikového období, tedy na čas, kdy většina egyptských letadel byla bez paliva, a tedy i bez reálné možnosti se zapojit do boje. 5. června 1967 v 7:15 hod. byla zahájena operace „MOKED“. Během prvních tří hodin operace bylo zničeno 309 z 340 egyptských letadel a značná část jeho letišť byla vyřazena z provozu. Následně izraelské letectvo zničilo 30 jordánských letadel (kompletní letectvo) a 59 syrských bitevních bylo zničeno na zemi. Posledním cílem se stala irácká základna v Habbinayah. Izraelské ztráty v průběhu jedné z nejbrilantnějších vojenských operací v historii válek činily jen 26 letadel.⁵⁷

Vojenské umění Izraelců tedy stálo za ideovou inspirací autorů Memoranda, ale nejen jich. V československých podmínkách se o této strategii velmi záhy začalo diskutovat, jak dokládá příspěvek pplk. Jiřího Bílého pod názvem „Letectvo v izraelsko-arabské válce“ uveřejněném ve

⁵⁴ KISSINGER, H.: *Nuclear Weapons and Foreign Policy*. New York 1957, s 190–193.

⁵⁵ CLAUSEWITZ, C. von. *O válce*. Brno 1996, s. 85.

⁵⁶ Moshe Dayan (1915–1981) byl izraelský generál a politik. V letech 1953–1958 působil jako náčelník generálního štábu Izraelských ozbrojených sil. Po odchodu z vojenské služby se stal ministrem obrany a posléze ministrem zahraničních věcí.

⁵⁷ JORDAN, D. J.: *National Defense University. National war college. The trinity of balance: Israel's strategy for victory in the six day war*. Washington, DC. 2000, s. 9–11.

třetím čísle *Vojenské mysli* ročníku 1967. Skloňován byl především první hromadný úder a operační použití letectva v prostorově omezeném rozsahu s cílem, dosáhnout rozhodujícího úspěchu (vzdušná nadvláda) v řádu prvních hodin po zahájení operace. Stranou nezůstal ani moment překvapení, jenž byl hodnocen jako cílevědomá činnost izraelského generální štábu, proti protivníkovi, který byl ve značně převaze, a který v některých druzích výzbroje měl dokonce kvalitnější bojovou techniku. To vedlo ke znovu oživení důležitých teoretických otázek týkající se použití ozbrojených sil v širších souvislostech a v možném celosvětovém konfliktu. Závažná otázka se týkala i reálnosti odvetného úderu. Po důkladné analýze, mělo dojít k zobecnění a následně k aplikaci těchto poznatků a zkušenosti do armád Varšavské smlouvy.⁵⁸

Racionální výstavba armády měla vyústit v rozvoj strategických a operačních plánů, což se mělo následně projevit nejen v podstatných úsporách v armádě, ale také ve zvýšení efektivnosti našeho branného systému.

Závěrem

Studená válka v průběhu 60. let minulého století nabývala různých podob. Na počátku nové dekády se bezpečnostní situace ve světě zhoršovala, čehož projevem byla rostoucí konfrontace obou supervelmocí. To se například projevilo zástupnou válkou ve Vietnamu. Následně docházelo k částečnému uvolnění napětí, které však skončilo srpnem 1968 a invazí vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR.

V průběhu karibské krize se svět ocitl na jednom z vrcholů studené války, kdy symbolické Hodiny Posledního soudu reprezentující odpočet ke globální katastrofě, ukazovaly za 7 minut 12.⁵⁹ V rámci eskalace napětí měla být nejen ČSLA, ale i celé Československo zcela obětováno pro naplnění sovětských mocenských zájmů v rámci útočného plánu z roku 1964. A právě tento plán, jehož případná realizace by ve svém důsledku znamenala nevyhnutelně zánik československé státnosti, vytvořili živnou půdu pro reformátory z roku 1968. Přirozeně ti nestavěli své myšlenkové konstrukce na zelené louce, nýbrž navazovali na první nesmělé pokusy maršála Sokolovského a generála Vitanovského. Nicméně od počátku šedesátých se v sovětském strategickém myšlení stala totální jaderná válka jedinou variantou ozbrojeného konfliktu a pozemní armády měly pouze využívat výsledků jaderných úderů.

Výchozím bodem ke vzniku domácího vojenského myšlení se stala úvaha, že Československo nemělo vlastní vojenskou doktrínu, jež by definovala a reprezentovala naše státní zájmy ve vojensko-politické oblasti. I dnes překvapuje otevřenost, s jakou byly kritické názory a otevřené polemiky publikovány v československém veřejném prostoru v druhé polovině šedesátých let. Tehdejší vojenská elita československé lidové armády byla široce informována o nejnovějších trendech světového strategického myšlení. Z hlediska metodologie vojenské vědy a teoretické práce došlo k zřetelnému odklonu od marxisticko-leninistických dogmat a z hlediska vojenskovo-vědecké práce se začaly uplatňovat myšlenkové postupy založené například na přístupech systémové teorie, ekonomické analýzy, výzkumu veřejného mínění, teorie her, či dokonce filosofického strukturalismu. Jako příklad konkrétní aplikace těchto obecných metodologických přístupů uveďme analýzu šestidenní války, jejíž rychlý a nesmírně věcný rozbor přinesl změny strategie, odklon od frontálního ničení bojových prostředků i zázemí ke strategii ničení klíčového prvku, jehož likvidace povede ke zhroucení branného systému protivníka jako celku.

⁵⁸ Bílý, J.: *Letectvo v izraelsko-arabské válce. Vojenská mysl*. 17, 1967, č. 3, s. 34–45.

⁵⁹ Bulletin of Atomic Scientist. *Doomsdayclock*. Dostupné z: <https://thebulletin.org/doomsday-clock/past-statements/>.

Mimo to, se autoři „Memoranda 68“ zřetelně inspirovali i americkým polním řádem FM 100-5, jehož strategické závěry citlivě implementovali do československých podmínek. Dále návrh domácí doktríny v dikci Memoranda umně kombinoval rovnoměrné zastoupení domácích i koaličních zájmů. Rozpracování jednotlivých variant evropského konfliktu nebylo samoúčelné, nýbrž s nimi spojovalo variantní modely výstavby armády. Tento novátorský přístup měl dokázat, že aplikací maximálně efektivního úsilí je možné vybudovat armádu bojeschopnou pro různé možné scénáře vedení ozbrojených konfliktů v Evropě. Opomenuta by neměla zůstat ani vyzdvihovaná demokratická kontrola armády, kterou dnes považujeme za zcela běžnou, ale v 60. letech minulého století se jednalo o jednu z nejpokrokovějších myšlenek vůbec. A především, autoři „Memoranda 68“ svůj text koncipovali pro systém evropské kolektivní bezpečnosti, tedy pro Evropu bez nepřátelských bloků, nikam nevedoucích válek a všeobecné jaderné katastrofy.

JUDr. et PhDr. Stanislav Polnar PhD. et PhD.

Katedra vojenského umění

Fakulta vojenského leadershipu

Univerzita obrany v Brně

Kounicova 65

602 00 Brno

Česká republika

email: standa.polnar@seznam.cz

Ing. Bronislav Prokop

Institut profesního vzdělávání

Vojenská akademie Vyškov

Víta Nejedlého 1

682 01 Vyškov

email: prokop.bronislav@seznam.cz